

Андрій ЖИВ'ЮК

**«ЗАЧИСТКА» ДЕРМАНЯ:
30 ВЕРЕСНЯ 1948 РОКУ
В НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ СЕЛА**

Дермань. Боюсь, що його сильно розгромлено, там діяв міцний партизанський фронт, а в таких випадках помста загарбників невмолима. Уявляю шал варвара, якому ставлять спротив. Скільки проллється крові, скільки проковтне Сибір.

Улас Самчук. Щоденник. 1 липня 1948 року.

«Початок творення міфу про “поета-комсомольця Миколу Максися” сягає, думається, березня 1957 р.» – такими словами розпочинається нарис «Міф про Миколу Максися», що увійшов до книги «Від “Дерманської республіки” до “Дерманської трагедії”», виданої 2011 р.¹ Це твердження мало підстави: саме в березні 1957 р. в дерманських криницях знайшли людські останки і перепоховали їх, саме тоді стартувала пропагандистська кампанія зі звинувачення у вчинених злочинах «українських буржуазних націоналістів». Її режисери згадали й про Миколу Максися як жертву «бандерівського терору», створивши за період від кінця 1950-х до початку 1990-х рр. з його особи культову постать, по суті канонізувавши його як «поета і комсомольця», на протипагу іншому уродженцеві Дерманя, «буржуазному письменникові й націоналістові» Уласу Самчуку. У такий спосіб вони праг-

---

¹ Жив'юк А., Марчук І. Від «Дерманської республіки» до «Дерманської трагедії»: нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині. Рівне, 2011. С. 140–146.

нули досягти подвійного ефекту: розвінчати одного кумира і возвеличити іншого.

Упродовж восьми років, що минули з часу виходу книжки, відбулася «джерелознавча революція» в царині дослідження архівів радянських спецслужб, викликана ухваленням Законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму». Опрацювання недоступного раніше документального комплексу, як-от спецповідомлення райвідділів МВС/МДБ (НКВС/НКДБ) та відділу 2-Н управління МДБ у Рівненській області, особові справи співробітників МВС/МДБ (НКВС/НКДБ), архівно-кримінальні справи осіб, які не реабілітовані, та архівні справи спецпоселенців, що зберігаються у відомчих архівах СБУ і МВС України, спонукали до ревізії нашої візії витоків міфу про «поета-комсомольця Миколу Максися». І не лише цього міфу.

Перш за все маємо ствердити, що переломними у протистоянні українського визвольного руху і більшовицького режиму стали 1948–1950 рр.

У 1944–1946 рр. радянська влада намагалася встановити збройний контроль над Західною Україною, що виявилось можливим після завершення Другої світової війни і розгрому більших повстанських підрозділів. Протягом перших повоенних років повстанці перейшли від наступальних до оборонних дій. Відбулося розформування сотень і куренів на підвідділи з переведенням їх у збройне підпілля. Після т. зв. великої блокади 1946 р. сотні та курені УПА діяли лише в Карпатах і на Закерзонні.

Вибори до Верховної Ради СРСР і УРСР 1946–1947 рр., попри «велику блокаду», продемонстрували, що влада, по суті, не контролює західноукраїнського регіону політично. Власне самі вибори та силовий тиск на західноукраїнське село й були спробою змінити ситуацію.

Після політичного опанування терену, ліквідації фактичного двовладдя (удень – влада радянська, вночі – повстанська),

більшовики взялися до встановлення ідеологічного контролю в регіоні. Рішення Української головної визвольної ради, Головного військового штабу УПА від 3 вересня 1949 р. про розформування бойових одиниць і штабів, загибель 5 березня 1950 р. головнокомандувача УПА Романа Шухевича, здійснення у 1948–1950 рр. у західних областях УРСР масової колективізації створювали для цього передумови. Водночас «поза дужками» радянських ідеологічних впливів залишалося переконання більшості мешканців Західної України в нелегітимності нової влади і культивування серед молоді образу повстанців як борців за самостійність.

Розпочалася «війна за голови», у ході якої компартійні органи планували нейтралізувати колишніх авторитетів і звести на п'єдестал нових героїв. До того ж зробити це, цілком і повністю дискредитувавши «колишніх», їхню ідеологію і практику. «Остаточне вирішення» проблеми українського націоналізму на західноукраїнських теренах передбачало фізичне усунення та дегероїзацію носіїв його ідей.

«Повстанська столиця» Дермань з околицями посідала тут окреме місце. Спершу, ще в 1946 р., Дерманеві відібрали його назву, перейменували на Устенське. Така ж доля чекала й інші знакові для визвольного руху на Волині й Поліссі місцевості: Указом Президії Верховної Ради УРСР від 7 березня 1946 р. «Про збереження історичних найменувань (*sic!*) та уточнення і впорядкування існуючих назв сільських рад і населених пунктів Ровенської області» с. Обгів тодішнього Вербського району (фактичний центр військової округи УПА-Південь «Богун» на рубежі 1943–1944 рр.) було перейменовано на Соснівку; с. Людвипіль (один з центрів руху Тараса Бульби-Боровця і Південно-східного краю «Одеса» Степана Янішевського-«Далекого») – на Соснове². Восени 1946 р. 177 родин із с. Антонівці Шумського району, де у березні 1943 р. в урочищі Дігтярня розташовувався табір воєн-

² Відомості Верховної Ради УРСР. 1947. № 5–6. С. 13–20.

ної округи УПА «Волинь-Південь», т. зв. Антонівецька республіка, вивезені в села Роздол (до 1945 р. – Фрідріхсфельд) та Привітне Запорізької області, інші розселені на Шумщині й Лановеччині. 21 серпня 1952 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР була ліквідована Антонівецька сільська рада, а саме село Антонівці зняте з обліку³. Зникло також село Гутвин на Костопільщині, в якому 1943 р. був штаб УПА-Північ.

Із 1945–1946 рр. керівництво ОУН спрямувало діяльність підпілля за трьома тактичними схемами: «Дажбог» (передбачала легалізацію підпільних кадрів і створення «легальної» мережі ОУН(б) в Україні), «Олег» (мала за мету підготовку молодіжного кадрового резерву для підпілля) й «Орлик» (була спрямована на створення міцних позицій підпілля в Центральній та Східній Україні)⁴. Упродовж 1946–1950 рр. крайові проводи ОУН досягли значних успіхів у реалізації поставленої мети. У містах, містечках, селах західних областей УРСР (зокрема в їхніх навчальних закладах) виникли кількасот молодіжних організацій, для нейтралізації котрих і зриву планів українського підпілля органи МДБ докладали максимум зусиль⁵. Аби переламати несприятливу для себе в ідеологічному протистоянні ситуацію, радянські спецслужби вдалися до радикальних кроків – від масових арештів у середовищі націоналістично налаштованої молоді до значної ротації кадрів у керівній ланці МДБ, у т. ч. на районному рівні.

23 червня 1948 р. замість Бориса Хранцова, який очолював Мізоцький райвідділ НКДБ-МДБ з березня 1944 р.⁶,

³ Відомості Верховної Ради УРСР. 1947. 1990. № 19. С. 288.

⁴ Веденєєв Д. Післявоєнна еволюція стратегії, тактики, організаційно-функціональної побудови озброєного руху опору під проводом ОУН(б) в Західній Україні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 22. С. 177–180.

⁵ Ішук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1950 рр.). Торонто; Львів, 2011. С. 102–103.

⁶ Галузевий державний архів Служби безпеки України, Рівне (далі – ГДА СБУ, Рівне), ф. 19, оп. 13, спр. 1, арк. 1 зв.

начальником цього відділу призначений майор Карп Богданов (займав посаду до 1 квітня 1952 р.)⁷. Карп Богданов народився 25 березня 1912 р. в с. Романово Холмського повіту Псковської губернії (нині Торопецького району Тверської області). Від 1929 до 1934 рр. працював комірником у сільськогосподарській комуні, секретарем політвідділу машинно-тракторної станції (МТС), інструктором райспоживспілки та редакції районної газети. У 1934–1938 рр. служив у 9-му механізованому полку 9-ї кавалерійської дивізії Київського особливого військового округу (КОВО). Звідти потрапив в органи НКВС: до осені 1939 р. перебував в апараті УНКВС у Житомирській області, згодом в особливих відділах НКВС 5-ї армії КОВО, 38-ї армії Південно-Західного фронту, відділі контррозвідки (ВКР) «Смерш» 51-ї армії, що належала спочатку до Сталінградського, пізніше до 4-го Українського і 2-го Прибалтійського фронтів. З осені 1945 р. очолював ВКР «Смерш» і МДБ 8-ї навчальної танкової бригади Уральського військового округу⁸. Очевидно, що робота в якості «особіста» і «смершівця» в армійських підрозділах під час Другої світової війни і в перші повоєнні роки дозволила К. Богданову набути значного оперативного досвіду. З іншого боку, до весни 1947 р. він не залучався до протидії антирадянським збройним формуванням у Західній Україні, не був обізнаний зі специфікою протистояння радянських спецслужб і націоналістичного підпілля в регіоні, тому добре надавався для використання в оперативних іграх, які не один рік вели досвідченіші за нього «бандолови», зосібна співробітники управління 2-Н.

Управління 2-Н було створене в центральному апараті МДБ УРСР у січні 1947 р. для боротьби з українським визвольним рухом, спротив якого радянському тоталітарному режиму на західноукраїнських землях ніяк не вдавалося зламати каральним органам. Тоді ж відповідні відділи організо-

⁷ ГДА СБУ, Рівне, ф. 3, спр. 1171, арк. 85–89.

⁸ Там само, арк. 16–20 зв.

вані в управліннях МДБ західних областей України. Одним із завдань, поставлених перед ними, став розшук, ліквідація та дискредитація лідерів українського підпілля. У травні 1947 р. Карп Богданов відкомандирований у розпорядження МДБ УРСР. Звіди його скерували до Рівненської області – рік він провів на посаді заступника начальника Олександрійського райвідділу МДБ.

Цікаво, що батько першої дружини Карпа Богданова – Дмитро Дубина – воював у 1918–1919 рр. у складі Армії УНР, а її дядько Василь Дубина був сотником цієї армії, 1919 р. командував бронепоездом, пізніше виступав проти колективізації в УСРР, за що 1929 р. висланий до Сибіру. Виявлення цих «компрометуючих матеріалів» у процесі спецперевірки в 1946 р. ледь не призвело до звільнення К. Богданова з органів МДБ. Однак він вирішив розлучитися зі своєю супутницею життя і на роботі залишився. Наступна спецперевірка показала, що його друга дружина, мешкаючи в окупованій Одесі, була пов'язана з резидентом румунської розвідки, учасником Національно-трудового союзу нового покоління (НТСНП) Миколою Рубаном, заарештованим у 1944 р. Стосунки з членами НТСНП вона підтримувала й після відновлення в Одесі радянської влади, з огляду на що завербована УМДБ Одеської області в якості агента під псевдонімом «Лікар»⁹ (була медиком за фахом, після переведення К. Богданова до Мізоча працювала в районній амбулаторії на посаді лікаря-педіатра і фтизіатра¹⁰). Володіючи таким «компроматом» на начальника райвідділу МДБ, керівництво могло змусити його виконувати будь-які злочинні накази, а в разі якоїсь невдачі чи провалу зробити «цапом-відбувайлом», звільнити з органів, а то й віддати під суд.

Ставши наприкінці червня 1948 р. начальником Мізоцького райвідділу МДБ, К. Богданов одразу опинився в епіцентрі

⁹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 3, спр. 1171, арк. 87–88.

¹⁰ Там само, арк. 79.

масштабної операції, котру спланували і провадили управління 2-Н МДБ УРСР і відповідний відділ УМДБ у Рівненській області з метою фізичної ліквідації й деморалізації оунівського підпілля на території «бандерівського» району.

У серпні – вересні 1948 р. селами Мізоцького району протекла хвиля нібито націоналістичного терору. В ніч з 5 на 6 серпня 1948 р. «бандгрупа» числом 20–25 осіб у с. Суйми здійснила вбивство трьох місцевих мешканців: 55-річного Кирила Карповця, сини якого – Василь і Михайло – загинули в УПА в 1944–1945 рр.; 46-річного Карпа Клим'юка, рідний брат котрого Наум у квітні 1948 р. засуджений військовим трибуналом «за участь у банді ОУН» до 25 років ув'язнення (сам Карпо тоді «підтримував зв'язок з бандою і готувався до арешту» органами МДБ); 49-річного Олексія Мартинюка, що з 1946 р. був головою сільського споживчого товариства в с. Півче і «протягом всього часу підтримував зв'язок з бандитами». Тієї самої ночі в с. Білашів убитий 36-річний уродженець Брянської області Георгій Грібов, який жив там з 1946 р. у приймаках і не виявив «яких-небудь активних дій у період проведення заходів партії і уряду». У с. Коршів позбавлено життя 28-річну Марію Ляшук, котра до 1947 р. «перебувала на нелегальному становищі, підтримувала зв'язок з бандитами, мала бандитське псевдо “Роза”»¹¹.

Наступної ночі, з 6 на 7 серпня, у с. Будераж убили 31-річну Віру Поліщук, у будинку якої в 1944 р. «стояв штаб УПА». З 7 на 8 серпня, о 2 годині ночі, в с. Мала Мощаниця спалено млин, разом із 1,5 т «зерна, що належало громадянам». Вільнонайманий неозброєний сторож лише констатував, що біля млина з'явилася «невідома банда на 2-х возах», чисельністю 8–10 «озброєних бандитів, одягнутих у військову форму», які й підпалили цю споруду, після чого зникли. Райвідділ МВС, як доповідав його начальник лейтенант Олександр Луденцов¹², «з

¹¹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 19, оп. 9, спр. 4, арк. 132–133.

¹² Луденцов Олександр Іванович народився 23 квітня 1909 р. в с. Ільїнське Яропольської волості Волоколамського повіту Московської губернії,

метою виявлення і затримання бандитів» провів чекістсько-військові операції, але безрезультатно, «бандити не виявлені»¹³. Це видається дивним, якщо взяти до уваги досвід і заслуги О. Луденцова: з 1944 р. він працював оперуповноваженим, начальником відділення боротьби з бандитизмом і начальником райвідділу МВС, у 1946 р. нагороджений медаллю «За бойові заслуги».

Апофеозом здійснених акцій стали події в Дермані Першому і Дермані Другому в ніч з 30 вересня на 1 жовтня 1948 р., з 23 год. 30 хв. до 3 год., що одночасно охопили територію протяжністю до десяти кілометрів.

Наголосимо, що вказані села протягом двох попередніх місяців фактично були виведені з-під оперативного обслуговування Мізоцького райвідділу МДБ. У спецповідомленні Карпа Богданова начальникові управління МДБ у Рівненській області Володимиру Шевченку за № 804 від вересня 1948 р. йшлося: «Згідно з Вашою шифрованою від 30 липня 1948 року за підписом тов[ариша Віталія] Гурєєва, нам не дозволяється

росіянин, освіта – 6 кл., член ВКП(б) з 1939 р. Від 13 років був пастухом, займався селянською працею, впродовж 1929–1931 рр. працював кондуктором на Смоленській залізниці, секретарем сільради; у 1931–1933 рр. служив у РСЧА. З 1933 р. – в органах НКВС: старший по корпусу, черговий помічник начальника тюрми № 11 м. Волоколамська (до жовтня 1941 р.). У часі боїв за Москву партизанів у загоні ім. Бурдіна, згодом повернувся до тієї ж в'язниці на посаду заступника начальника з політчастини. Від жовтня 1943 р. – на оперативній роботі: оперуповноважений відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Сумської обл., оперуповноважений Дубровицького райвідділу НКВС, начальник відділення боротьби з бандитизмом, наприкінці 1946 р. став начальником Мізоцького райвідділу МВС. Із початку 1950 р. – знову в пенітенціарній системі: черговий помічник начальника тюрми № 1, заступник начальника тюрми № 3 і № 2 УМВС у Рівненській обл., начальник наглядової служби Дубенської дитячої колонії. Звільнений з органів МВС у запас за віком з 1 грудня 1958 р. У 1961–1973 рр. очолював Дубенську міжрайонну інспекцію виправних робіт (Архів Управління Міністерства внутрішніх справ України у Рівненській обл. (далі – Архів УМВС України у Рівненській обл.), ф. 27, спр. 14611).

¹³ ГДА СБУ, Рівне, ф. 19, оп. 9, спр. 4, арк. 132–133.

проводити в цьому селі (Дермань-Устенське. – А. Ж.) будь-які чекістсько-військові заходи»¹⁴.

За інформацією начальника райвідділу Мізоцького МВС О. Луденцова від 9 жовтня¹⁵ і начальника райвідділу МДБ К. Богданова від 12 жовтня¹⁶, вночі з 30 вересня на 1 жовтня озброєна «бандгрупа» загальною кількістю до 30 осіб пограбувала в Дермані Першому (у донесенні село фігурує як Дермань, хоча ще 2,5 роки тому воно було перейменоване) магазин сільпо, з котрого забрано різного товару на суму 7 102 карбованці і 75 копійок¹⁷; у сільській раді знищена документація, зірваний телефон, репродуктор, пошкоджені меблі, зламано замок тощо (збитки за актом оцінено в 4 980 крб¹⁸). Окрім того, вдома автоматною чергою поранено 23-річного члена винищувальної групи Володимира Лазарця¹⁹ («виришивши, що Лазарець вбитий, бандити пішли»).

У цьому ж селі «бандгрупа» вчинила (чи радше імітувала) спробу нападу на приміщення, де перебувала група охорони громадського порядку (ГОГП). Однак після того, як керівник ГОГП Василь Красовський²⁰ підняв тривогу і відкрив вогонь з автомата, нападники, відповівши кількома автоматними чергами, швидко відійшли. У цей час дільничний уповноважений Лазарев, який тоді був у сусідньому будинку і добре

¹⁴ ГДА СБУ, Рівне, ф. 19, оп. 9, спр. 4, арк. 161.

¹⁵ Там само, арк. 176–177.

¹⁶ Там само, арк. 178–185.

¹⁷ Там само, ф. 4 (Р), спр. П-15746, арк. 160–160 зв.

¹⁸ Там само, арк. 146–146 зв.

¹⁹ Лазарець Володимир Іванович народився 24 грудня 1924 р. в с. Дермань Дубенського повіту (Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. Р-740, оп. 4, спр. 328, арк. 45 зв.–46).

²⁰ Красовський Василь Пилипович народився 8 (21) січня 1910 р. в с. Дермань Дубенського повіту. У 1948 р. очолював ГОГП у с. Дермань Перший, 1950 р. працював агентом районного уповноваженого Міністерства заготівель, 1956 р. – заступник голови колгоспу ім. Шевченка у с. Дермань Перший, член ВКП(б). (ДАРО, ф. Р-740, оп. 8, спр. 112, арк. 118 зв.–119; ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 275, 468).

чув перестрілку, ніяк себе не виявив, тому «бандити» «безкарно зникли».

К. Богданов у повідомленні зазначив, що більша частина з нападників «були у формі Радянської армії, мали при собі плащ-накидки; менша частина бандитів були одягнуті в штатське; більшість були озброєні автоматами». «Бандгрупа» діяла одночасно на території двох сіл – Дермань Перший і Дермань Другий, упродовж 2,5–3-х годин.

У с. Дермані Другому також пограбовано магазин сільпо (на суму 6 598 крб 85 коп.), документацію сільради знищено, а в самій сільраді розбито вікна і телефонний апарат, спалено портрети членів радянського уряду. За свідченням сторожа цієї крамниці Василя Чемерчука, якого поклали на підлогу й не дозволяли рухатися, погром тривав близько години.

Десь о 23 год. 45 хв., тобто ще під час описаних щойно дій у торговельному закладі та сільраді, троє учасників терористичної акції ввірвалися до директора середньої школи в Дермані Другому Андрія Демченка²¹: «Зайшли 3 озброєних бандити, один з яких вимагав від Демченка його особисті документи, після перевірки яких заявив, що вони “українські повстанці”, і вимагають від нього, щоб він не вживав жодних заходів до створення комсомольських і піонерських організацій, а також суворо заборонили викладати учням, як вони висловились, більшовицьку ідею. Йдучи, залишили в А. Демченка згорток антирадянських націоналістичних листівок».

За словами директора, «бандити були одягнуті у змішаний військово-штатський одяг, причому в одного з них до головного убору (пілотки) були прикріплені червона і чорна стрічки (*sic!*). Судячи з говірки, бандити походять або з-під Карпат, або ж із Закарпатської області».

---

²¹ Демченко Андрій Прокопович, випускник Харківського інституту соціального виховання, призначений директором Устенської СШ із 1 вересня 1947 р., обіймав посаду до 1966 р. (Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. Вид. 2-ге, доп. Рівне, 2013. С. 110, 173).

Після цього вказаною групою в селі вбито чотирьох осіб:

1) 58-річного Панаса Демченка, уродженця Київської області, робітника млина. У минулому він нібито був офіцером Армії УНР, у 1943–1945 рр. займав керівне становище в оунівському підпіллі; «в 1944 році в селі Будараж Мізоцького району П. Демченко від імені “представника” англійської армії закликав населення до боротьби проти Радянської влади, заявляючи, що в скорому часі територія України запрошеною англійською армією буде звільнена від Радянських військ, і на Україні буде утворена Самостійна Українська Держава». Про обставини загибелі цього робітника його дружина Ксенія розповідала, що «близько 24.00 до них зайшли невідомі їй 3-є озброєних бандитів, один з яких запитав прізвище Демченка, після чого зразу ж впритул його застрілив. Тут же бандити негайно пішли». Очевидно, це були ті ж троє учасників групи, що відвідували директора школи Андрія Демченка;

2) 46-річного Івана Кравчука²², учителя середньої школи, нібито колишнього вояка Армії УНР, який у 1943–1944 рр. «був членом ОУН, виконував обов'язки пропагандиста». Вбивство І. Кравчука, як дізнаємося зі слів його дружини, відбувалося майже так само, як і попереднє: «Приблизно в 23.30 бандити, підійшовши до їх дому, стали вимагати відкрити двері, і як тільки Кравчук відкрив двері, він упритул був розстріляний. Яка кількість була бандитів, жінка Кравчука не бачила, оскільки бандити зразу пішли»;

3) 21-річного Миколу Максися²³, учня 10-го класу середньої школи, у липні 1946 р. завербованого Мізоцьким райвідділом МДБ в якості таємного інформатора під кличкою «Студент». До травня 1948 р. перебував на зв'язку зі старшим

²² Кравчук Іван Павлович народився орієнтовно 1902 р. в с. Дермань Дубенського повіту (Рівненський обласний краєзнавчий музей (далі – РОКМ), відділ фондів, фондова група «Документи», сповідна відомість Свято-Троїцької церкви с. Дермань за 1924 р., арк. 55).

²³ Максись Микола Павлович народився 7 лютого 1927 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 6, спр. 240, арк. 136 зв.–137).

оперуповноваженим Володимиром Вандишевим²⁴, потім старшим оперуповноваженим Олександром Яровим²⁵; «за час роботи з секретним освідомлювачем “Студент” останній якихось матеріалів, які заслуговують на оперативну увагу, не давав». Обставини вбивства цього хлопця були аналогічні: «близько 24.00 група бандитів підійшли до хати Максися, викликали останнього й у дворі розстріляли».

²⁴ Вандишев Володимир Георгійович народився 1912 р. в м. Балашов Саратовської губернії, росіянин, закінчив 8 кл. Балашовської школи № 2, член ВКП(б) з 1939 р. 1929–1934 рр. – учень на виноробному заводі, робітник млина, слюсар на залізниці, вагар міськторгу, інструктор редакції районної газети в м. Балашов, 1934–1937 рр. – служив на Тихоокеанському флоті, 1937–1942 рр. – працював у редакціях газет у містах Балашов, Сталінабад, Куляб. Із 1942 р. – в органах НКВС: курсант міжкрайової школи НКВС СРСР у Ташкенті, помічник оперуповноваженого, оперуповноважений, старший оперуповноважений НКВС/НКДБ Таджикиської РСР. Від 1944 р. – у Західній Україні: старший оперуповноважений, оперуповноважений УНКДБ у Волинській області, Корецького, Мізоцького (1947–1948), Дубенського, Клеванського райвідділів МДБ, відділу 2-Н УМДБ у Рівненській області. 24 червня 1948 р. був арештований на 15 діб без виконання службових обов'язків і понижений на посаді до начальника штабу винищувального батальйону «за незаконне утримання під вартою затриманого і фальшування показів свідка». Звільнений з органів МДБ 20 червня 1951 р. за особистим проханням (ГДА СБУ, Рівне, ф. 3 (Р), спр. 1165; ф. 45, оп. 4, спр. 5, арк. 100).

²⁵ Яров Олександр Іванович народився 1919 р. в с. Товарково Богородицького повіту Тульської губернії, росіянин, закінчив Крапивенський лісний технікум, кандидат у члени ВКП(б) з 1947 р. 1939–1941 рр. – служив у прикордонних військах НКВС, 1941–1943 рр. – у військах НКВС з охорони тилу Південного фронту, 1943–1947 рр. – помічник оперуповноваженого, оперуповноважений, старший оперуповноважений УНКВС Харківської обл., Олександрійського та Мізоцького райвідділів НКВС/МВС. З лютого 1947 р. переведений на посаду старшого уповноваженого Мізоцького райвідділу МДБ по лінії 2-Н. Звільнений з органів МВД 16 травня 1954 р. за скороченням штатів. За 1944–1954 рр. О. Ярову зараховано до вислуги років на пільгових засадах 1 153 доби (3 роки і 2 місяці) «безпосередньої участі у чекістсько-військових операціях з ліквідації озброєних банд ОУН» (ГДА СБУ, Рівне, ф. 3 (Р), спр. 1288).

4) 38-річного Микиту Ясена²⁶, лісника, котрого приблизно о 3-й ночі викликали з будинку на двір, заборонивши дружині²⁷ виходити з хати; «через півгодини у дворі почувалась автоматна черга, якою Ясен був убитий».

Окрім здійснення терористичних актів і грабунків, невідомі порозклеювали на вулицях та позалишали в сільрадах і магазинах «листівки контрреволюційного змісту».

Підсумовуючи відомості про події в Дермані 30 вересня 1948 р., начальник Мізоцького райвідділу МДБ констатував: чисельність учасників групи доходила до 30 осіб, з яких ні один не був упізнаний ні агентурою, ні місцевими жителями. Батько одного із загиблих Віктор Ясен вказав працівникам райвідділу, що вбивці його сина пішли в напрямку Мостівського лісу, проте переслідування так і не було організовано, з огляду на відповідну телеграму УМДБ.

Показово, що власне в той період, згідно з донесенням начальника Мізоцького райвідділу МВС О. Луденцова, на території Дерманя «жодних у нічний час чекістсько-військових заходів не проводилось як органами РВ МВС, а також і органами РВ МДБ за мотивами, що ніби, за заявою начальника РВ МДБ, ця ділянка була взята під обслуговування МДБ УРСР і УМДБ Ровенської області. Навіть не було дозволено 21–27. IX. 1948 року проведення нічних операцій щодо затримання осіб сімей членів ОУН–УПА, які втекли зі спецпоселення».

Додамо, що, як повідомляв МДБ УРСР 15 жовтня 1948 р. начальник управління МДБ у Рівненській області полковник В. Шевченко, відповідно до «спеціально розробленого і затвердженого заступником міністра держбезпеки УРСР [і водночас начальником управління 2-Н] генерал-майором [Віктором] Дроздовим плану, Вербським, Мізоцьким, Острозьким

²⁶ Ясен Микита Вікторович народився 12 (25) лютого 1910 р. в с. Дермань Дубенського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 8, спр. 111, арк. 184 зв.–185).

²⁷ Ясен (Криницька) Євгенія Петрівна, вийшла заміж за М. Ясена 1 листопада 1931 р. (ДАРО, ф. Р-740, оп. 8, спр. 111, арк. 184 зв.–185).

райвідділами МДБ Ровенської області спільно з оперативновійськовими групами Тернопільської області в районі Кременецького лісу проводиться чекістсько-військова операція»²⁸.

За результатами розслідування подій 30 вересня 1948 р. мізоцькі чекісти пообіцяли вжити заходів щодо «виявлення бандпосібників, які надали сприяння бандитам». Перші арешти вони провели 4–7 жовтня 1948 р., затримавши Олександра Хомича²⁹ й Олександра Кир'янчука³⁰. Саме О. Хомич чергував увечері 30 вересня в сільській раді і мав викликати до телефону, на вимогу «повстанців», керівника винищувальної групи, а О. Кир'янчук працював у Острозькому лісгоспі, разом з убитим М. Ясеном. У березні 1945 р. О. Хомич і О. Кир'янчук були захоплені, серед інших, у сховищі-каменоломні на Турецькій горі, але з-під варті звільнені. Як довідуємося зі звернення прокурора УРСР Романа Руденка на ім'я міністра держбезпеки УРСР Сергія Савченка від 16 липня 1949 р., О. Хомич у жовтні 1947 р. був завербований Мізоцьким райвідділом МДБ у якості секретного співробітника. О. Кир'янчук тоді ж «надав цінні свідчення про к[онтр]р[еволюційну] діяльність бандитів ОУН–УПА, які діяли в селі Дермань II». Знаючи про це, співробітники УМДБ у Рівненській області все ж заарештували їх обох, і 22 грудня 1948 р. Рівненський обласний суд виніс кожному з них вирок, що передбачав 10 років таборів. Звинуватили підсудних в участі у похованні трьох убитих «бандитами ОУН–УПА» у березні 1944 р. З огляду на сказане, видається, що О. Хомича й О. Кир'янчука в жовтні 1948 р. поспіхом прибрали із села як небажаних свідків чи співучасників подій 30 вересня. Пізніше

²⁸ ГДА СБУ, Рівне, ф. 31, оп. 10, спр. 43, арк. 119.

²⁹ Хомич Олександр Васильович народився близько 1901 р. в с. Дермань Дубенського повіту (РОКМ, відділ фондів, фондова група «Документи», сповідна відомість Свято-Троїцької церкви с. Дермань за 1924 р., арк. 72).

³⁰ Кир'янчук Олександр Мамонович народився 28 вересня (11 жовтня) 1909 р. в с. Дермань Дубенського повіту. Був одружений із сестрою О. Хомича (ДАРО, ф. 740, оп. 8, спр. 113, арк. 128 зв.–129).

МДБ УРСР «помилувало» своїх співробітників-інформаторів, ініціювавши з допомогою прокуратури припинення кримінальної справи і звільнення їх з-під варти 13 серпня 1949 р.³¹ Вину ж за допущену «помилку» переклали на іншого: 15 березня 1950 р. начальник УМДБ у Рівненській області В. Шевченко видав наказ, згідно з яким «за необ'єктивне документування у справі Хомич і Кир'ячук і приховання факту про співпрацю Хомича з органами МДБ колишнього слідчого слідвідділу УМДБ, нині оперативного уповноваженого Вербського РВ МДБ – лейтенанта Воронова Юрія Георгійовича³² – арештувати на 20 діб без виконання службових обов'язків і попередити, що за повторення фактів порушення Радянської законності він буде відданий до суду Військового Трибуналу»³³.

На початку 1949 р. як співучасники «бандпрояву» в с. Дермані Першому були позбавлені волі мешканці села 18-річний Адам Рудий³⁴ (його батько, станичний ОУН, вбитий внутрішніми військами НКВС восени 1944 р.³⁵), 19-річні Віталій

³¹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), спр. 1433.

³² Воронов Юрій Георгійович народився 1927 р. в с. Кіленкі Кінешемського повіту Івановської губернії, росіянин, закінчив 10 кл. Івановської СШ № 22, 1-й курс Одеського інституту інженерів морського флоту, член ВКП(б) з 1949 р. У 1946–1947 рр. – курсант міжкрайової школи МДБ СРСР у Харкові, 1947–1954 рр. – помічник оперуповноваженого, оперуповноважений, старший оперуповноважений Дубровицького, Мізоцького (1947–1948), Вербського, Демидівського райвідділів МДБ/МВС, слідчий УМДБ Рівненської області. 15 травня 1949 р. був арештований на 10 діб без виконання службових обов'язків «за фальшування слідчих документів і порушення норм кримінально-процесуального кодексу». Звільнений з органів МВС 13 липня 1954 р. за скороченням штатів, йому зараховано до вислуги років на пільгових засадах 70 діб «безпосередньої участі у чекістсько-військових операціях з ліквідації озброєних банд». Згодом працював завідувачем відділу, інструктором Демидівського райкому КПУ, Нововолокського райкому КПРС Івановської області (ГДА СБУ, Рівне, ф. 3 (Р), спр. 1766).

³³ ГДА СБУ, Рівне, ф. 45, оп. 6, спр. 1, арк. 52–53.

³⁴ Рудий Адам Якович народився 18 серпня 1930 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 8, спр. 111, арк. 26 зв.–27).

³⁵ ГДА СБУ, Рівне, ф. 4 (Р), спр. П-15746, арк. 148.

Рудий³⁶ і Дмитро Красовський³⁷, 23-річний Роман Мороз³⁸ (з'явився в 1945 р. з повинною до Мізоцького райвідділу НКВС як такий, що уникав мобілізації³⁹) і 36-річний Данило Красовський.

На допитах у Мізочі оперуповноважений, старший лейтенант В. Вандишев і слідчий УМДБ, молодший лейтенант Ю. Воронов запрогололювали їхні свідчення⁴⁰. Затримані розповіли, що зібрались увечері, близько 9-ї години, у Дмитра Красовського. Десь о 10-й до хати зайшли двоє невідомих у плащ-палатках, озброєних автоматами, і назвавшись повстанцями, спитали, чи є серед присутніх комсомольці, а потім обшукали їх. Далі «повстанці» заявили хлопцям, що ті мають їх супроводити до сільради. На подвір'ї юнаки побачили ще п'ятьох озброєних.

«У цей час зі свого дому вийшов брат Красовського Дмитра – Красовський Данило Якович, – зазначив А. Рудий. – [...] Бандит запитав, чи давно він змінився з чергування, очевидно знав, що Красовський Данило є бійцем винищувальної групи, і хто знаходиться в приміщенні винищувальної групи. Красовський Данило відповів бандиту, що він всього лише півгодини як змінився з чергування, а що в приміщенні групи знаходяться чергові, але чи назвав він чергових за прізвищем, я зараз не пам'ятаю. Потім бандит, продовжуючи його розпитувати, поцікавився, чи будуть стрибки стріляти в них, тобто в бандитів, на що Красовський Данило відповів, що цього він сказати не може»⁴¹.

³⁶ Рудий Віталій Ксенофонович народився 31 жовтня 1928 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 6, спр. 241, арк. 39 зв.–40).

³⁷ Красовський Дмитро Якович народився 14 жовтня 1928 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 6, спр. 241, арк. 36 зв.–37).

³⁸ Мороз Роман Філаретович народився 30 листопада 1924 р. в с. Дермань Дубенського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 4, спр. 328, арк. 40 зв.–41).

³⁹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 4 (Р), спр. П-15746, арк. 157, 231.

⁴⁰ Там само, арк. 4–141, 205–236.

⁴¹ Там само, арк. 19 зв.–20.

Троє «повстанців» з А. Рудим пішли кудись із двору, а незабаром пролунали автоматні черги. Коли група повернулась, інші довідались, що вбито комсомольця Володимира Лазарця. Та, як потім з'ясувалося, він залишився живий, лише отримав поранення ноги.

Приблизно об 11-й годині всі рушили до сільради і приміщення винищувальної групи. Попереду йшли Р. Мороз і якийсь із «повстанців», решта – вервечкою за ними. Рухалися стежкою через городи. Коли порівнялися із сільрадою, один з невідомих зайшов до неї, вивів чергового О. Хомича, до них долучились інші та попрямували до приміщення винищувальної групи, розташованого за 70–100 м. О. Хомич, який мав викликати командира групи В. Красовського до телефону, повідомив йому, що будинок оточили бандити, і заскочив усередину. Виникла стрілянина, яка вщухла за п'ять хвилин. Отримавши збройний опір, нападники повернулися назад, ввірвалися до сільради, пошматували плакати і папери та розбили телефон.

Далі вони почали громити кооперативну крамницю, розміщену за 150 м. «Повстанці» виламали двері і пограбували товари, поклавши до речових мішків одеколон, ковдру, шарфи, черевики, хустки, панчохи, кепки, намисто, сережки, брошки, креми, туалетне мило, гребінці, камінці для запальничок, нитки, горілку, цигарки, листівки, марки, гральні карти⁴², дещо дозволили взяти й хлопцям.

Попередивши своїх мимовільних співучасників, щоб ті мовчали, оскільки «їм же від цього буде краще», нападники відійшли дорогою в напрямку Дерманя Другого. У наступні дні налякані юнаки разом не збиралися, нічних візитерів більше не бачили.

1 листопада 1948 р. всі п'ятеро були заарештовані й 20 січня 1949 р. засуджені Військовим трибуналом військ МВС Рівненської області до 25 і 10 (Віталій Рудий і Дмитро Красовський) років ув'язнення⁴³. Характерно, що боєць ГОГП

⁴² ГДА СБУ, Рівне, ф. 4 (Р), спр. П-15746, арк. 160–160 зв.

⁴³ Там само, арк. 237–242.

Данило Красовський на суді заявив, що «про зустріч з бандитами не повідомив органам влади, оскільки точно не знав, були це бандити чи радянські солдати»⁴⁴. Адам Рудий у заяві, написаній 15 травня 1954 р. на ім'я генерального прокурора СРСР, згадував, що невідомі «становили з себе військових у російській формі Червоної армії» і «переслідували свою мету здійснити якесь завдання»⁴⁵. Те саме про «людей, одягнутих у радянську військову форму», стверджував 19 вересня 1955 р. у скарзі до Верховного суду СРСР Роман Мороз, додаючи: «слідчий мене став бити, морити голодом, холодом, іншими нелюдськими діями і, підірвавши моє здоров'я, слідчому вдалося добитись від мене підписання сфабрикованого ним неправдивого звинувачення»⁴⁶. У заяві матері Р. Мороза до Президії Верховної ради СРСР від 2 березня 1956 р. знаходимо сакраментальну фразу: «У той час у нас у західних областях України було надто важко жити, щоб залишитися в живих чи не бути засудженим»⁴⁷. Усі фігуранти цієї справи в 1955–1956 рр. звільнені з ув'язнення, а в 1992–1993 рр. реабілітовані⁴⁸.

«Зачистку» села від «неблагонадійної» молоді продовжили в наступні роки. 14–23 січня 1950 р. арештовані і згодом, 11 жовтня т. р., ув'язнені Особливою нарадою на терміни від 10 до 25 років 21-річні Олександр Бухало⁴⁹ (один з його дядьків 1944 р. захоплений у сховищі – колишній каменоломні на Турецькій горі, й засуджений до 20 років каторжних робіт⁵⁰, інший служив у поліції в Рівному, вбитий 1945 р.⁵¹) і

⁴⁴ ГДА СБУ, Рівне, ф. 4 (Р), спр. П-15746, арк. 229.

⁴⁵ Там само, арк. 243.

⁴⁶ Там само, контрольно-наглядова справа, арк. 82–83.

⁴⁷ Там само, арк. 86.

⁴⁸ Там само, спр. П-15746, арк. 325–333.

⁴⁹ Бухало Олександр Тарасович народився 17 листопада 1928 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 6, спр. 241, арк. 41 зв.–42).

⁵⁰ ГДА СБУ, Рівне, ф. 4 (Р), спр. 3387.

⁵¹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 17.

Володимир Шенюк⁵² (батько-повстанець поліг у 1944 р. поблизу того ж сховища на Турецькій горі від рук ковпаківців⁵³, вирок старшій сестрі передбачав 20 років каторги⁵⁴, інші члени сім'ї відправлені на спецпоселення), 20-річний Федір Плугак⁵⁵ (старший брат перебував у підпіллі, засуджений до 7 років виправно-трудова таборів⁵⁶), 19-річний Іван Турчин⁵⁷, 18-річний Юрій Шинкарук⁵⁸ (старший брат загинув в УПА⁵⁹), 17-річний Олександр Гнатюк⁶⁰ (мати нібито вбита Службою безпеки ОУН у 1944 р., разом з 6-річною донькою, за співпрацю з начальником гарнізону внутрішніх військ НКВС⁶¹) і 25-річний Андрій Кондратюк⁶² (у 1941 р. добровільно виїхав на роботу до Німеччини, 1945 р. репатрійований з американської зони окупації додому⁶³). Їх звинуватили в поширенні селом у 1948–1950 рр. антирадянських листівок, вивішуванні синьо-жовтого прапора, підготовці терористичних актів, пограбуванні магазину тощо⁶⁴.

⁵² Шенюк Володимир Петрович народився 13 жовтня 1928 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 6, спр. 241, арк. 36 зв.–37).

⁵³ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 32 зв.–33, 220 зв.

⁵⁴ ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), спр. П-10660.

⁵⁵ Плугак Федір Іванович народився 28 січня 1929 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 6, спр. 241, арк. 132 зв.–133).

⁵⁶ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4317.

⁵⁷ Турчин Іван Давидович народився 22 жовтня 1930 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 8, спр. 111, арк. 39 зв.–40).

⁵⁸ Шинкарук Юрій Ананійович народився 1 липня 1931 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 8, спр. 111, арк. 139 зв.–140).

⁵⁹ Денишук О. Книга пам'яті і слави Волині. Рівненська область. Рівне, 2004. Т. 7: Здолбунівський район. С. 250.

⁶⁰ Гнатюк (Козубський) Олександр Павлович народився 13 листопада 1932 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 8, спр. 111, арк. 263 зв.–264).

⁶¹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 19, оп. 13, спр. 1, арк. 57.

⁶² Кондратюк Андрій Дем'янович народився 10 серпня 1924 р. в с. Дермань Дубенського повіту (ДАРО, ф. 740, оп. 4, спр. 328, арк. 28 зв.–29).

⁶³ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 447 зв.

⁶⁴ Там само, спр. 4863.

Перші допити цих хлопців, безпосередньо в Дермані, проводив співробітник 1-го управління МДБ УРСР, учасник багатьох спецоперацій органів радянської держбезпеки Олександр Святогоров, «легендарний» прототип головного персонажа фільму «Щит і меч», герой книг «Його ім'я Зорич», «Подвійна пастка», «Смерть і життя поруч» та ін.⁶⁵

Саме він очолював оперативну групу МДБ УРСР, яка в 1949–1950 рр. базувалась у приміщенні медпункту с. Дермань. До неї, крім капітана О. Святогорова, входили працівники МДБ Петро Ятченко (пізніше комендант УКГБ Житомирської області), Федір Ворона⁶⁶, Георгій Зибанов⁶⁷,

⁶⁵ Святогоров Олександр Пантелеймонович (15 грудня 1913, Харків – 22 червня 2008, Київ), співробітник органів НКВС із 1939 р., згодом – у МДБ–КДБ. Здобув робітничу спеціальність у Запоріжжі, працював на металургійному комбінаті «Запоріжсталь». Під час німецько-радянської війни займався підготовкою розвідувально-диверсійних груп і їх закиданням у тил супротивника в районах Харкова, Ворошиловграда, Сталінграда. Впродовж 1944–1945 рр. виконував завдання на території Польщі та Чехословаччини, забезпечив проникнення в Люблінську розвідувальну школу абвера. Після війни – у зовнішній розвідці в країнах Європи, учасник підготовки замаху на Степана Бандеру.

⁶⁶ Ворона Федір Степанович, у 1948 р. – капітан, начальник 1-го відділення відділу 2-Н УМДБ у Рівненській області (ГДА СБУ, Рівне, ф. 45, оп. 4, спр. 5, арк. 43).

⁶⁷ Зибанов Георгій Іванович народився 1905 р. в містечку Шостка Глухівського повіту Чернігівської губернії, росіянин, освіта початкова, член ВКП(б) з 1929 р. У 1921–1927 рр. працював малярем-живописцем на Тімашевському цукрово-рафінадному заводі. 1927–1930 рр. – курсант, командир відділення, навчального батальйону, помічник начальника застави Ямпільського прикордонного загону. З 1930 р. – в органах ОДПУ: помічник оперуповноваженого ст. Дебальцево, слухач Центральної транспортної школи ОДПУ, оперуповноважений НКВС станцій Іловайська і Красноармійськ, оперативної групи головного поїзда Головного транспортного управління НКВС СРСР. У 1939–1941 рр. – заступник начальника відділення дорожньо-транспортного відділу НКВС/НКДБ ст. Коломия і Фаянсова, 1941–1946 рр. – заступник начальника Особливого відділу НКВС 19-ї запасної стрілецької бригади, начальник ВКР «Смерш» 19-го і 123-го стрілецьких корпусів. Після перебування у резерві кадрів

Шаталін, Олександр Філатов⁶⁸, Петро Волохін⁶⁹. Спільно із солдатами внутрішніх військ, діючи здебільшого в нічну пору, опергрупа виявляла і знищувала осередки оунівського підпілля в Дермані Першому, Дермані Другому, інших селах Мізоцького району. Зауважимо, що аналогічні оперативні групи були створені, відповідно до наказів начальника УМДБ у Рівненській області В. Шевченка № 00146 «Про заходи щодо ліквідації оунівського бандитизму в Ровенській

МДБ УРСР, призначений начальником Станіславського райвідділу МДБ, звідки звільнений за незабезпечення «дорученої ділянки роботи і за ряд аморальних вчинків». 3 1949 р. – старший оперуповноважений відділу 2-Н УМДБ у Рівненській області. Звільнений 20 січня 1952 р. у запас за хворобою (ГДА СБУ, Рівне, ф. 3 (Р), спр. 1768).

⁶⁸ Філатов Олександр Васильович народився 1909 р. в селищі Новий Кокшан Єлабuzького повіту В'ятської губернії, росіянин, закінчив 2 курси Артемівського педагогічного інституту, член ВКП(б) з 1929 р. У 1923–1929 рр. – слюсар на заводах «Хромнікель» (Свердловськ) і «Пролетарій» (Лисичанськ). Після навчання в педінституті (1929–1932) служив курсантом танкового батальйону в Білоруському військовому окрузі (1932–1934), у 1934–1937 рр. працював слюсарем заводу «Коксохім» (Слов'янськ). Із 1937 р. – в органах НКВС: оперуповноважений Макіївського міськвідділу, оперуповноважений, начальник Тираспольського міськвідділу, Корнештського райвідділу НКВС Молдавської РСР/РСР. 1941–1944 рр. – старший оперуповноважений Особливого відділу НКВС 51-ї армії, заступник начальника відділу контррозвідки «Смерш» 302-ї стрілецької дивізії, 1944–1947 рр. – співробітник оперативної групи МДБ СРСР у Польщі, радник-інструктор відділу суспільної безпеки Польщі. Від 1947 р. – на Рівненщині: заступник начальника Гощанського, начальник Рафалівського, старший оперуповноважений Межиріцького райвідділів МДБ, Тучинського райвідділу МВС. Звільнений з органів МВС 15 квітня 1954 р. за скороченням штатів. За 1947–1950 рр. О. Філатову зараховано до вислуги років на пільгових засадах 221 добу «участі у чекістсько-військових операціях по боротьбі з бандитизмом» (ГДА СБУ, Рівне, ф. 3 (Р), спр. 1272).

⁶⁹ Волохін Петро Григорович, у 1948–1950 рр. – лейтенант, оперуповноважений, старший оперуповноважений 5-го відділу УМДБ у Рівненській області (ГДА СБУ, Рівне, ф. 45, оп. 5, спр. 1, арк. 104; оп. 6, спр. 1, арк. 141–142).

області» та № 00147 «Про заходи щодо ліквідації керівних ланок ОУН» від 23 листопада 1949 р., у Вербському (групу очолив відряджений з МДБ УРСР полковник Олександр Товстуха), Рафалівському (на чолі з відрядженим з МДБ УРСР підполковником Миколою Марченком)⁷⁰ та інших районах області. На жаль, ці накази знищено співробітниками КДБ у серпні 1989 р.⁷¹

З текстів апеляцій заарештованих у січні 1950 р. юнаків постає епічна картина тортур за слідчою методою капітана Святогорова і його поплічників, котрі задля отримання необхідних свідчень застосували ледь не весь класичний інструментарій гебістів: нанесення ударів табельною зброєю, голод, «конвеєр», «стіжку», «підігрів», спрагу, імітування розстрілу, примушування підписати наперед заготовлені протоколи і т. д. Ось як описував процес «вибивання зізнання» засуджений Федір Плугак, у пошуках справедливості звертаючись 9 березня 1955 р. до Військової колегії Верховного суду СРСР: «Допити попереднього слідства вів майор Шаталін і м[айор] Філатов. Ці два майстри берієвської школи, [...] як голодні звірі накидаються на свою жертву, [так] накинулись на мене, [...] почали мене бити, завдаючи ударів по голові руків'ям пістолета. Я впав на долівку, де вони продовжували нелюдські побої ногами. Після таких “процедур” поставили мене до стінки, наставляючи пістолет, потім поставили до гарячої груби, де я простояв за командою струнко четверо діб, не даючи ні їсти, ні пити. У результаті набрякли ноги, і я втратив свідомість. У цей час вони писали протоколи. Що було у протоколах написано, мені не відомо, оскільки протоколів мені не зачитували, а лише із застосуванням звірячих, нелюдських тортур, побоїв, погроз, моріння голодом, і не даючи відпочинку, змусили, заставили їх підписати»⁷².

⁷⁰ ГДА СБУ, Рівне, ф. 45, оп. 6, спр. 1, арк. 85–87, 90–91.

⁷¹ Там само, оп. 5, спр. 1, опис наказів, арк. 10.

⁷² ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 582 зв.–583.

Чотири місяці опісля, 9 липня 1955 р., до тієї самої судової інстанції апелював Олександр Бухало: «Слідство провадилося грубо, не [по-]радянськи. Щоб добитися підписання протоколів, сфабрикованих заздалегідь, мене били, більше трьох діб тримали стоячи, без води і їжі, до тих пір, поки ноги у мене не набрякли настільки, що я не міг уже стояти – падав. [...] Так, знущанням і побоями, [слідчий] заставив мене підписати протокол, цілковито без показів свідків»⁷³.

У скарзі до «київського обласного прокурора» 6 березня 1956 р. Олександр Гнатюк пояснював: «Тому я підписав ложні показання на себе, [що] капітан Святогоров ізбивав мене, не давав їсти, держав на ногах день і ніч, де стали пухнуть мені ноги, і я був винужден усю неправду узяти на себе. А коли я все потвердив, мені капітан Святогоров дав їсти і розгрішив спати»⁷⁴.

Володимир Шенюк у скарзі на ім'я генерального прокурора СРСР стверджував, що внаслідок побиття на допитах він втратив слух. Працівники відділу кадрів УМВС у Рівненській області, які готували висновок за матеріалами перевірки скарги, оцінили його свідчення як «неспроможні і наклепницькі». На доказ такої оцінки вони наводили запис в анкеті заарештованого про те, що В. Шенюк «на ліве вухо цілковито не чує»⁷⁵. Віктор Дергунов⁷⁶, котрий у 1950 р. працював в апараті УМДБ у Рівненській області і розслідував справу В. Шенюка та інших дерманських хлопців, заперечив засто-

⁷³ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, арк. 431–431 зв.

⁷⁴ Там само, арк. 557 зв.

⁷⁵ Там само, арк. 415–416.

⁷⁶ Дергунов Віктор Васильович народився 1925 р. в м. Рассказово Тамбовської губернії, росіянин, закінчив 10 кл., член ВКП(б) з 1951 р. У 1944–1949 рр. – помічник оперуповноваженого, оперуповноважений УНКДБ-УМДБ Рівненської обл., у 1949–1953 рр. – слідчий УМДБ Рівненської обл. На кінець 1955 р. працював інструктором Котовського райкому КПРС Тамбовської обл. (ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 490–490 зв.).

сування ним фізичного впливу, доводячи, що «звинувачений Шенюк під час ведення слідства уже був глухим, у нього з вух були сильні виділення»⁷⁷. Очевидно, що між твердженнями В. Дергунова і В. Шенюка немає суперечності, адже анкета заарештованого заповнена на початку лютого в Рівному, а побої, що призвели до втрати слуху, він отримав під час січневих допитів у Дермані.

Допитані після скарг ув'язнених оперативники з групи О. Святогорова повністю заперечували застосування ними злочинних методів слідства. П. Ятченко 23 грудня 1955 р. зазначав, що в 1949–1950 рр. він «дійсно перебував у тривалому відрядженні в Ровенській області і деякий час працював у селі Дермань. [...] Слідство в селі ми не проводили, лише попереднє опитування, а потім відправляли для подальшого оформлення арешту і ведення слідства в УМДБ Ровенської області. Фізичних засобів впливу до затриманих не застосовували і застосовувати не могли, оскільки оперативна група розміщувалась у медпункті села Устенське і при групі перебували солдати військ МВС. [...] Група роз'їжджала селами Мізоцького району Ровенської області й оформленням арешту і слідством не займалась, у силу відсутності приміщення для утримання затриманих. Окрім того, в групі був представник Міністерства Держбезпеки тов[ариш] Святогоров, при якому допустити будь-які викривлення стосовно затриманих не могли, і в цьому не було необхідності»⁷⁸.

Звідси логічно випливає, що «фізичних засобів впливу» стосовно затриманих оперативники не використовували з огляду на небажаних свідків – солдатів військ МВС та О. Святогорова. Таке пояснення видається блюзнірством, оскільки власне сам О. Святогоров і подавав приклад своїм підлеглим у тому, як добиватися необхідних зізнань, фіксуючи власноруч «попередні опитування» в об'ємних протокольних докумен-

⁷⁷ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 491.

⁷⁸ Там само, арк. 496.

тах (протоколи допитів О. Бухала, проведених О. Святогородим спільно П. Ятченком, налічували: 14 січня 1950 р. – 18, 16 січня – 14, 18 січня – 7 сторінок; зіставні за обсягом (від 5 до 15 сторінок) також відповідні акти щодо інших допитуваних у Дермані до 21 січня т. р.⁷⁹

Обґрунтовуючи свої дії в Дермані, О. Святогород заявив, що не пам'ятає жодних «фактів порушення законності» й одночасно представив у невідомому світі інших членів оперативної групи, відцуравшись керівництва нею: «Взимку 1950 р. я перебував у складі оперативної групи, якою керував тов[ариш] Ворона [...], що проводила роботу з викриття бандоунівського підпілля в селі Дермань Мізоцького р[айо]ну Ровенської обл[асті]. Цією групою були викриті і потім арештовані учасники молодіжної терористичної групи, до складу якої входив і Бухало Олександр. Роботу з Бухалом, наскільки я пам'ятаю, проводили т[овариші] Ворона, Ятченко [...], я та ін[ші] співробітники, прізвищ яких не пам'ятаю. [...] Наскільки мені відомо, під час проведення слідства у справі цієї групи будь-яких фактів порушення законності, у т. ч. й побиття, не допускалось. [...] Мені пригадується один випадок, свідком котрого я був, коли т[овариші] Ворона і Ятченко у приміщенні УМДБ Ров[енської] області застосовували засоби фізичного впливу до одного бандита, який незабаром після цього вказав місце знаходження бункера бандитів. Однак це робилося з офіційної санкції керівництва УМДБ Ров[енської] області»⁸⁰.

15 січня 1950 р. заарештували і 15 липня того ж року постановою Особливої наради засудили до 10 років ВТТ листоношу с. Дермань Другий Василя Чемерчука⁸¹, який восени 1948 р. був сторожем магазину сільпо, пограбованого невідомо

⁷⁹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4863, арк. 16–253.

⁸⁰ Там само, арк. 493–493 зв.

⁸¹ Чемерчук (Чемерсюк) Василь Іванович народився 31 грудня 1924 р. в с. Дермань Дубенського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 4, спр. 328, арк. 60 зв.–61).

мою групою, а наприкінці 1949 р. доставляв, нібито за завданням оунівського підпілля, конверти з антирадянськими листівками, заадресованими від Мізоцького райвідділу освіти до вчителів місцевої школи⁸². Загалом В. Чемерчук розніс шість листів – учителям Олексієві Бабичу⁸³, Раїсі Болюті⁸⁴, Леонідові Рубі⁸⁵, Людмилі Кузьменко⁸⁶, Іванові Димнічу⁸⁷, Марії Лось⁸⁸. Виглядає на те, що це була провокація органів МДБ для перевірки лояльності відряджених в Устенську (Дерманську) середню школу педагогічних працівників. Директор школи Андрій Демченко і її педагог Леонід Руба наступного дня занесли отримані листи начальникові Мізоцького райвідділу МДБ Карпу Богданову⁸⁹. Олексій Бабич передав антирадянську листівку секретареві Мізоцького райкому комсомолу

⁸² ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 21–24.

⁸³ Бабич Олексій Якович народився 1923 р. в с. Федунка Шишацького району Полтавської округи, член ВЛКСМ з 1944 р., у 1949–1951 рр. – піонервожатай та бібліотекар, 1951–1952 рр. – учитель історії і географії Устенської СШ, чоловік Р. Болюти (ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 47; Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 114, 116, 125–126).

⁸⁴ Болюта Раїса Петрівна, у 1948–1952 рр. – учителька російської мови і літератури Устенської СШ (Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 118).

⁸⁵ Руба Леонід Петрович народився 1915 р. в м. Нижній Новгород, росіянин, у 1949–1951 рр. – учитель географії Устенської СШ, чоловік Л. Кузьменко (ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 43; Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 115).

⁸⁶ Кузьменко Людмила Савівна народилася 1919 р. в с. Більківці Коростишівської волості Радомисльського повіту Київської губернії, освіта вища, у 1948–1951 рр. працювала вчителькою російської мови і літератури, з 1949 р. також завучем Устенської СШ (ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 39; Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 110, 118).

⁸⁷ Димніч Іван Лук'янович, у 1948–1950 рр. – учитель математики в Устенській СШ (Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 113).

⁸⁸ Лось Марія Семенівна, у 1949–1950 рр. – учителька початкових класів Устенської СШ (Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 120).

⁸⁹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 45–46, 56.

Олександрові Міщенку, а той – в обком ЛКСМУ⁹⁰. Попри це, упродовж 1951–1952 рр. вказані вчителі були переведені з Устенської школи деінде. Ще раніше – у 1949 р. – з роботи в цьому навчальному закладі звільнені місцеві жителі, які вчителювали в Дермані за польської й німецької влади – Степан Мельник, Олександра Калинович, Прохор Хомич, Панас Кравчук, Володимир Фридрих та ін.

Не минула чистка й учнівського колективу. Навесні 1950 р. за відмову стати членами ВЛКСМ зі школи виключено 24 учні 8–10-х класів (із формулюванням «за порушення правил трудової дисципліни» та «як недисципліновані і політично ненадійні»)⁹¹. У лютому – березні того року заарештовані, а 31 липня засуджені до 10–25 років ув'язнення три учениці 9-го класу – Неоніла Лазарчук, Фаїна Войтюк і Марія Лазарева⁹². Коли й це не вплинуло, восени 1950 р. було розформовано випускний 10-й клас (1951 р. в цій освітній установі випуску не було, окремим з виключених учнів удалося здобути атестат у райцентрі Мізочі)⁹³.

У селі з кінця 1948 до 1951 р., окрім усіх уже названих, було позбавлено волі ще 8 осіб. Тоді ж репресовані й інші семеро дерманців, котрі виїхали до Дніпродзержинська⁹⁴. 9 жовтня 1951 р. в Новомалинському лісі ліквідована група зв'язку окружного провідника ОУН Рівненщини Анатолія Маєвського-«Уліяна»⁹⁵, до якої належали мешканці Дерманя Другого Георгій Довбенко-«Юрко»⁹⁶ та Олександр Фри-

⁹⁰ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5014, арк. 49.

⁹¹ Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл. С. 176.

⁹² ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), спр. 8056.

⁹³ Єфімчук Ф. Нариси історії Дерманських шкіл: до 400-ліття дерманської школи та друкарні. Рівне, 2002. С. 55–56.

⁹⁴ Архів УМВС у Рівненській обл., ф. 26, спр. 4527, арк. 56–67.

⁹⁵ ГДА СБУ, Рівне, ф. 19, оп. 11, спр. 11, арк. 45–47.

⁹⁶ Довбенко Георгій Євгенович народився 20 січня 1923 р. в с. Дермань Дубенського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 4, спр. 327, арк. 4 зв.–5).

дрих⁹⁷. Тіла вбитих привезли до села і виставили для упізнання біля приміщення медпункту, де їх бачили учні зі школи.

Підсумки операції щодо «зачистки» Дерманя підбиті в «Довідці на села Устенське 1 і 2 Мізоцького району Ровенської області», підготовленій 15 червня 1950 р. заступником начальника відділу 2-Н УМДБ Рівненської області майором Миколою Журавльовим⁹⁸:

«Села Устенське 1 і 2, які раніше мали назву Дермань, Мізоцького району до останнього часу є найбільш враженими бандоунівським підпіллям в Ровенській області.

Наявність гімназії в селі Дермань за Польщі, де серед учнів проводилася велика виховна робота в дусі українського націоналізму, дала значну кількість інтелігенції з числа місцевих жителів, багато з яких стали активними учасниками ОУН.

У перший період окупації німцями території України, коли діяльність ОУН набула широкого розгортання, багато жителів сіл Устенське 1 і 2, в тому числі й місцева інтелігенція, пішли в бандитські формування ОУН–УПА, де зайняли керівне становище.

Із сіл Устенське 1 і 2 в різний час, за далеко неповними даними, починаючи з 1941 року пішло в підпілля ОУН і банди УПА понад 600 чол., в тому числі: з села Устенське 1 – до 300 чоловік, і з Устенське 2 – 350 чоловік.

З числа жителів сіл Устенське 1 і 2 була велика кількість керівників оунівського підпілля.

У результаті проведених заходів з розгрому бандформувань УПА й оунівського підпілля, дислокованих у районі сіл Устенське 1 і 2 і прилеглих до останніх лісах, з 1944 року до 1950 р. ліквідовано понад 700 активних учасників ОУН–УПА».

Як бачимо, органи МДБ у 1948–1950 рр. доклали максимум зусиль, щоб «зачистити» від решток підпілля та його

⁹⁷ Фридрих Олександр Романович народився 6 вересня 1930 р. в с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАРО, ф. Р-740, оп. 8, спр. 111, арк. 30 зв.–31).

⁹⁸ ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), спр. 19120, т. 1, арк. 16–18.

ідейного впливу «повстанську столицю» Дермань. З цією метою були розроблені і реалізовані відповідні оперативні плани: здійснена ротація чекістських кадрів; мобілізована агентура; залучені оперативні групи, сформовані зі співробітників апарату МДБ УРСР, зокрема управління 2-Н; під виглядом дій оунівських боївок убито багатьох прихильних до українського підпілля осіб; проведені масові арешти молоді, піддані залякуванням і тортурам; виключені зі школи неблагонадійні учні і звільнені вчителі; ліквідовані останні повстанці. Поворотним пунктом у цьому процесі стали для Дерманя події 30 вересня 1948 р., коли невідомими нібито «повстанцями» вчинено вбивство авторитетних у селі людей, після чого страх і зневіра запанували серед дерманців.

А потім був 1957 рік, пропагандистська кампанія під назвою «Дерманська трагедія», міфологізація Миколи Максися, встановлення йому пам'ятника на подвір'ї Устенської середньої школи, надання їй його імені, в ідеологічному полоні чого ми, учні й випускники цієї школи, перебували довгі роки, а дехто залишився й до сьогодні.